

Postmoderní přístupy v kriminologii

PhDr. Marcela MOULISOVÁ, Policejní akademie ČR, Praha

Některé současné přístupy k problematice zločinu a jeho kontroly jsou v kriminologii zcela odlišné od „klasického“, a také nejvíce rozšířeného, pozitivistického uvažování. To staví na příčinnosti, determinismu a intervenci, a proto se zdá dávat reálnou naději na to „něco (praktického) se zločinem dělat“, a tudíž i uspět v jeho kontrole.

Kdyby však tomu skutečně tak bylo, kdyby tedy realizace pozitivistického přístupu ke zločinu skutečně „uspěla“, tedy měla požadované výsledky v poklesu zločinnosti, asi by se nejspíše nevyskytly odlišné, i když zatím především teoretické přístupy nahlízející na problém zločinnosti jinak, z jiných úhlů pohledu. Takový kritický pohled je v současnosti zastoupen mimo jiné i postmoderním kriminologickým teoretickým uvažováním.

Postmoderní přístup, jehož kořeny lze hledat v oblasti kultury, postupně v průběhu druhé poloviny 20. století, pronikl do dalších disciplín, např. do filozofie, sociologie, ekonomie, ale i do teologie nebo práva apod. V kriminologii byl otevřen na rozhraní 80. a 90. let 20. století.

Postmoderní přístup má mnoho různých podob a variací. Obecně jsou pro něj, podle mého soudu, charakteristické především dva aspekty – **proměnlivost a role jazyka**¹. Stavění na aspektu „proměnlivosti“ se především promítá do zpochybnění našeho pohledu na „objektivní realitu“, a tudíž také do zpochybnění dosavadních (vědeckých) způsobů jejího poznávání. Orientace na „roli jazyka“ podtrhuje význam hlediska vytváření reality člověkem prostřednictvím jejího jazykového uchopení,

¹ To částečně odpovídá názorům Colemana a Norrise (2000), kteří identifikují dvě klíčové ideje postmodernismu – 1. nedůvěru k poznatkům postaveným pouze na rozumu a vědě jako poznatkům nezpochybnitelným a jediné správně o světě vypovídajících (jazykem Lyotarda /1984/ se jedná o nedůvěru k metapříběhům /metanarratives/) a 2. „dekonstrukci“ popisů, textů a diskursů, které, protože nikdy nejsou neproměnlivé nebo pevně usazené, nevyvratitelné, musí být rozloženy a poté rekonstruovány jinak, abychom se dobrali nových druhů „poznání“.

vyjádření. V důsledku to znamená také důraz na sociální stránku reality.

Existuje jistě mnoho různých důvodů pro rozvíjení postmoderního pohledu. V obecné rovině to například může být reakce na stále se prohlubující poznání zejména přírodního světa, které mnohde vede až ke zpochybnění do této doby platných poznatků, odkrývá jejich mezery, objevuje nové dimenze reality, které tedy přinášejí nové pohledy, když ty staré již tak zcela nevyhovují. Můžeme však také např. uvažovat o nespokojenosti s dosavadním stavem výkladu zejména sociální skutečnosti a z něj vyplývajícího zacházení s jednotlivými vymezenými výseky reality, které nás z nějakého důvodu zajímají. V základu však, domnívám se, je rozvíjení tohoto pohledu především odrazem toho, že současný člověk tápe, protože ztratil pevné zakotvení, které mu mnohost možností, kterou současný svět zdánlivě nabízí, nemůže nahradit. A zločinnost pak toho může být důsledkem.

A právě nespokojenost se stavem zločinnosti a s ní souvisejících sociálněpatologických jevů, nespokojenost s tím, jak ji pojmáme, vysvětlujeme a zacházíme s ní, vede také postmoderní teoretické kriminology ke stálému hledání, vyjádřenému v rozvíjení, a to z jejich úhlů pohledu, nových teoretických konceptů zločinnosti a její kontroly.

Pokud jde o „jednoduše“² vyjádřenou podobu **postmoderní kriminologie**, lze ji shrnout zhruba následujícím způsobem. Je to především **klíčová role jazyka**, který používáme pro konstituování toho, co je zločin a jakou podobu má jeho kontrola. Právě jazykem vytváříme sociální realitu³, kterou bezesporu zločinnost a kriminální (delikventní, deviantní, sociálně patologické) chování je. Tím, jakým způsobem (jazykem) o zločinu mluvíme, ho vlastně vymezujeme, a tedy

² Uvozovky jsou zde namíště, neboť jazyk mnohých postmoderních kriminologů je často obtížně srozumitelný, resp. obsah sdělovaného je mnohdy méně pochopitelný, což přiznává i část kriminologů.

³ Dokonce, jak tvrdí někteří teoretikové, prostřednictvím převládajících diskursů (používaná jazyková vyjádření) se mění i naše možnost plně prožívat a vyjadřovat stavy duše, které jsou vlastně redukovány na určité zakotvené komunikační vzorce souhlasné s užívaným diskursem.

utváříme. V důsledku toho pak vše, co označíme jako zločin, se zločinem skutečně stává.

Postmoderní kriminologové (např. Arrigo a Bernard, 1997; Milovanovic, 1997)⁴ se zabývají marginalizujícími, odcizujícími a nátlakovými účinky jazyka na vše, co je zahrnuto v různých aspektech procesu trestní spravedlnosti. Podle nich existují dominantní jazyky, opoziční jazyky a pluralitní jazyky. Zatímco ty dominantní jsou uplatňovány v zákoně či medicíně a pluralitní jsou běžné např. v obchodě či sportu, opoziční jazyky (např. vězňů, psychiatrických pacientů, specifických subkultur apod.) nejsou slyšeny. Oficiální definice zločinu normálně vůbec nezobrazují tyto opoziční způsoby vyjadřování a komunikování. Právě toto znehodnocení postmoderní kriminologové identifikují jako zdroj konfliktu ve společnosti. Tímto způsobem je totiž porušeno právo být slyšen a prosadit se.

Základní otázka postmoderních kriminologů tudíž je, kdo kontroluje, který jazyk budeme užívat, a kdo kontroluje kontexty, ve kterých ho můžeme užívat. Jinak řečeno, **kdo kontroluje** (ovládá) **prostředky lingvistické produkce**? Podle nich jsou to (ovšem v kapitalistické společnosti západního typu) ti, kteří mají politickou moc, sociální postavení a ekonomický vliv, kteří tedy jsou vlastně jakýmsi „zákonodárci“ dominantních diskursů.

Na tomto základě pak **rozpoznávají podstatu zločinu v lingvistickém ovládnutí**, resp. zdroj definic zákona a zločinu vidí v oficiální moci a autoritě dominantních jazykových úzů. Lingvistická hegemonie, vyjadřovaná převažujícími diskursy, je takový proces, ve kterém aktéři dominantního jazyka současně s jeho používáním transformují a znovu představí řeč těch, kteří jím nemluví, aby souhlasila s jejich užívaným jazykovým systémem. Lingvistická nadvláda v podstatě různým způsobem

⁴ Arrigo, B. A. - Bernard, T. J.: Postmodern Criminology in Relation to Radical and Conflict Criminology. Critical Criminology, An International Journal, 1997, vol. 8, No. 2, Autumn, s. 39-60; Milovanovic, D.: Postmodern Criminology. New York: Garland Publishing, 1997.

„kriminalizuje“ takovou řeč, takové myšlení a chování, které je odlišné, které neuznává oprávněnost nebo které je v opozici vůči moci současného používaného diskursu.

Problém zločinu by tedy mohl, podle postmoderních kriminologů, být **řešen jen rozvíjením změněných diskursů**. Při tom by však nešlo jen o jejich nahrazení jinými, ale mělo by jít o to, aby se objevily takové způsoby komunikace a způsoby interakce, které by pomohly osvobodit jedince od omezení významů, jež spočívají v konvenčních diskurzech. Nové, změněné diskursy by měly v sobě zahrnout jednak odlišnost a jednak větší pojmový rozsah. Tímto způsobem by vyjádřily i hlasy těch, kteří by jinak nebyli do dominantních diskursů včleněni. Takto by při konstituování definic zločinu a aktů sociální škody měla být zohledněna i jinak vyloučená stanoviska.

Cílem by tak měla být větší inkluzivnost, různorodější komunikace a pluralistická kultura. V důsledku to znamená zároveň dekriminalizaci (to především), avšak i kriminalizaci (jednání, která souvisejí se sice méně průhledným, nicméně skutečným, poškozováním /především ovšem/ marginalizovaných).

Konstitutivní kriminologie (constitutive criminology) představuje jiný postmoderní teoretický přístup, který **nahlíží zločin a jeho kontrolu v kontextu strukturálních a kulturálních činitelů**, ve kterých se vytvářejí a dějí. Zároveň však **zdůrazňuje významnost příspěvku lidských činitelů** do těchto kontextů. Byla uvedena kolem poloviny 90. let 20. století americkými kriminology Henrym a Milovanovicem.⁵

V jejich pojetí je zločin centrálně definován jako „moc popřít jiné“ (power to deny others), tedy vlastně způsobit újmu, škodu (harm). Zločin má, podle nich, dvě hlavní formy. Za prvé jde o újmy, škody vzniklé z omezení (harms of reduction), což odkazuje na situace, kde jedinec nebo skupina v důsledku jednání druhých trpí nějakou *okamžitou, přímou*,

⁵ Henry, S. - Milovanovic, D.: The Constitution of Constitutive Criminology. In Nelken, D. (ed.): The Futures of Criminology. London: Sage, 1994; Henry, S. - Milovanovic, D.: Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism. London: Sage, 1996.

bezprostřední ztrátou nebo poškozením (some immediate loss/injury). Za druhé jde o újmy, škody vzniklé z potlačení (harm of repression), což odkazuje na situace, kdy je moc užita, aby omezila budoucí potenciální aspirace a rozvoj člověka. Takovéto koncepty újmy, škody, upozorňují na široký rozsah skrytých podob toho, co také zločin je, a mají odhalit, jak určité škody, aniž by alespoň zdaleka byly poněkud odsuzovány, jsou naopak, prostřednictvím aktivit různých legálních a sociálních institucí, legitimizovány.⁶

Podle konstitutivních kriminologů⁷ hlavní zdroj vztahů, které přinášejí újmu, škodu /újmu nesoucích vztahů/ (harmful relations), pochází ze struktur moci. **Nerovné vztahy moci** postavené na konstrukcích odlišnosti (difference) **poskytují podmínky, které následně vymezují, definují, zločin jako újmu, škodu.** Ta vzniká, když lidé (humans) investují energii do újmu produkujících vztahů moci. Lidé trpící takovými „zločiny“ („crimes“) jsou ve vztazích nerovnosti. Ke zločinům vlastně dochází, když na lidi není brán zřetel (people being disrespected). Lidé mohou být nerespektováni četnými způsoby, ale všichni mají co činit s upíráním nebo zabraňováním tomu, aby se stali plně sociálními bytostmi (full social beings). Brání-li se jim, aby se spolupodíleli na vytváření a přeměně okolí a sebe samého, stávají se něčím méně než plnohodnotnou lidskou bytostí; jsou poškozeni.

Zjednodušeně lze říci, že konstitutivní kriminologie má za to, že sociální struktury nerovnosti nejsou pouze zdrojem újmy, škody, která je zločinem (crime), ale že nerovnosti samy jsou zločinem.⁸

⁶ Burke, R. H.: An Introduction to Criminological Theory, (2nd ed.). Devon: Willan Publishing, 2005.

⁷ Constitutive Criminology. In McLaughlin, E. – Muncie, J. (eds.): The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publications, 2001.

⁸ Critical Criminology. In Wright, R. A. - Miller, J. M. (eds.): Encyclopedia of Criminology. New York: Routledge, 2005.

Konstitutivní teoretikové⁹ se zaměřují na to, jak takovýto postupem dochází k újmě, jak se vytváří škoda, poškození, a co se při tom děje. Tvrdí, že spoluprodukce újmu nesoucích vztahů se děje prostřednictvím struktury i kultury společnosti, pokud ty jsou posilovány aktivními lidskými subjekty. Těmi nejsou jen pachatelé, ale též oběti, praktikové trestní justice, akademičtí pracovníci, komentátoři, reportéři médií a producenti filmů a TV zábavy o zločinu, těmi jsou též investoři, producenti a konzumenti v oblasti průmyslu zločinu.

Pro konstitutivní teoretiky tudíž **zločin není** tak moc **vyvolán** nějakou **příčinou**, jako **spíše je diskursivně konstruován procesy, jejichž aktérem je člověk**. Tvrdí, že zločin je spoluvytvořený výsledek (co-produced outcome) nejen lidí a jejich okolí, ale lidských činitelů a širší společnosti, a to prostřednictvím jejich výrazné investice do zločinu mající až charakter posedlosti. Děje se tak prostřednictvím podívané o zločinu, dramatu o zločinu, dokumentaristiky o zločinu, zpráv o zločinu, prostřednictvím činitelů trestní spravedlnosti, právníků zabývajících se zločinem a také kriminologů. Všechno to se přiživuje na problému zločinu, ale současně to také, podle konstitutivní kriminologie, přispívá k jeho pokračující sociální a kulturní produkci a pokračující reprodukci.

Tímto způsobem odvracejí těžiště svého přístupu od úzkého dichotomního pohledu buď na individuálního pachatele, nebo na sociální okolí, a místo toho předkládají holistickou koncepci vztahu mezi „jedincem“ a „společností“, kdy se nedává přednost jednomu nebo druhému, ale zkoumá se jejich vzájemnost (mutuality) a vztahy mezi nimi (interrelationship).

Konstitutivní kriminologové se tedy zajímají o to, jaký asi je základ psycho-socio-kulturního uspořádání (psycho-socio-cultural matrix), který poskytuje diskursivní médium,

⁹ Constitutive Criminology. In McLaughlin, E. - Muncie, J. (eds.): The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publications, 2001.

prostřednictvím něhož lidští činitelé vytvářejí „významné, záměrné“ újmy, škody („meaningful“ harms) jiným.

Konstitutivní kriminologie je postavena na tézi, že **lidé jsou odpovědni za to, jaký svět s druhými si aktivně vytvářejí**. To dělají přetvářením svého okolí prostřednictvím interakce s druhými, v neposlední řadě cestou diskursu. Právě prostřednictvím jazyka a symbolické reprezentace lidé rozpoznávají rozdíly, konstruují kategorie a sdílejí přesvědčení o realitě toho, co je konstruováno. Tímto způsobem **lidé** nejen provádějí sociální konstrukce reality, ale podle konstitutivních kriminologů **jsou** tím také současně vytváření, formováni. Jsou tedy **spolutvůrci** (co-producers) a **spoluprodukty** (coproductions) **své vlastní činnosti**, působení (agency) a **činnosti druhých**.

V této souvislosti hovoří o transpraxi (transpraxis). Ta vystihuje skutečnost, že účinky (nějakého jednání) působí dále ve směru znovuopakování, znovuoobnovování toho, co vedlo k těmto účinkům, které tak znovu vytvářejí to, co jim předcházelo, čili vedou k reprodukování produkujících vztahů (reproductions of relations of production), tedy např. konkrétně zločinu. Vztahy produkce jsou tak znovuoobnovovány právě tak, jako jsou lidské subjekty těmto vztahy rovněž znovuoobnovovány. Transpraxe musí nahlížet (envision) samotné opoziční praktiky (oppositional practical) jako takové, které se samy bezděčně stávají znovupotvrzujícími nástroji hierarchie a kontroly.¹⁰

Konstitutivní kriminologie má také definici pachatelů (criminals) a obětí odlišnou od běžných kriminologických teorií. Pachatel je nahlížen jako „náruživý investor“ (excessive investor) ve své moci ovládat druhé (in the power to dominate others). Takoví „investoři“ dávají energii do vytváření a zvětšování rozdílů mezi sebou a druhými; tato

¹⁰ Cote, S. (ed.): Criminological Theories. London: Sage Publications Ltd., 2002.

investice energie znevýhodňuje a destruuje potenciality jiných lidí.

Naproti tomu oběť je nahlížena jako „subjekt, kterému je něco odpíráno“ („recovering subject“), který má dosud nevyužitý potenciál lidství a poškozenou víru v humanitu. Oběti jsou bezmocnější, méně schopné a zakoušejí ztrátu. Trpí bolest z upírání jejich vlastního lidství (humanity). Oběť zločinu, podle Henryho a Milovanovice (1996)¹¹, je představována jako bytost, které něco osobního, lidského chybí (the victim of crime is thus rendered a non-person, a non-human, or less complete being).

Toto **jiné pojetí zločinu, pachatele a oběti** tak **v důsledku umisťuje vysvětlení projevů kriminálního chování** (criminality) ne do osoby, ani ne do struktury nebo kultury, ale **do pokračujícího tvoření sociálních identit** prostřednictvím diskursu, a vede to k odlišnému pojmu příčinnosti zločinu.

Co z konstitutivní teorie tedy vyplývá? Za prvé to, že **zločin musí být dekonstruován** jako stále se vracející diskursivní proces. To znamená, že se musí odkrýt všechny jeho složky, součásti a jejich vzájemné vztahy, o kterých se určitým způsobem vypovídá. Za druhé je **poté třeba se cíleně pokoušet o rekonstrukci** takovým způsobem, aby se bránilo opakování /vlastně znovupotvrzování původního/ (reccurence).

Konstitutivní kriminologie dále volá po tom, aby politika rekonstrukce byla postavena na spravedlivém základu. Toho se dosáhne pomocí změněného diskursu (replacement discourse), v němž jsou obsaženy nové koncepce, rozlišení, slova a věty, které vyjadřují alternativní významy. Změněný diskurs pak není jednoduše kritický a opoziční, ale poskytuje jak kritiku, tak alternativní vizi. V důsledku jde o to, aby se pojetí zločinu změnilo, resp. přesunulo tak, aby už zločin nebyl chápán jako nějaké cvičení síly a ovládání.

¹¹ Henry, S. - Milovanovic, D.: Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism. London: Sage, 1996.

V rámci snižování škody, újmy, zakoušené od všech typů zločinu (pouliční, korporací, státní, nenávisti atd.) mluví konstitutivní kriminologie o „**zrovnoprávnění**“ (liberating) **změněných diskursů**, které by měly směřovat k transformaci převažujících politických a ekonomických přístupů a praktik spojených se zločinem a sociální kontrolou.¹²

Základní ideje konstitutivní kriminologie lze shrnout asi takto - pohled na zločin (ale také na pachatele a oběť) je mnohem širší. Problematika zločinu je nahlížena v souvislostech - je především postavena na vztahu mezi jedincem a společností. Zároveň se však také podtrhuje významnost aktivity jedince (jde tedy v základu o dynamický přístup), který ovšem v důsledku je také objektem této aktivity. Podstata zločinu není zúžena jen na trestněprávní pojetí, naopak se hovoří o široce chápané škodě, újmě. Pokud jde o zdroj škody, je především spatřován ve vztazích postavených na mocenském základě. Podstatnou roli zde má diskursivní uchopení reality s jeho implicitní aktivující kreativitou při vytváření významu, což se do reality prakticky promítá.

Kulturální kriminologie (cultural criminology) je dalším postmoderním a kritickým kriminologickým přístupem, který se ze svého specifického úhlu pohledu zabývá fenoménem zločinnosti. Byla konceptualizována J. Ferrellem, Presdeem a dalšími v polovině devadesátých let 20. století¹³. Jejím obecným záměrem je - jak například podotýkají Ferrell a Sanders (1995) - rozšířit a oživit kriminologii a odstranit hranice dosavadního přijatého kriminologického diskursu.

Novým a charakteristickým rysem jejího přístupu je **kulturální konstrukce zločinu a jeho kontroly. Zaměřuje se přitom zejména na zkoumání nezákonných subkultur a na**

¹² Constitutive Criminology. In McLaughlin, E. - Muncie, J. (eds.): The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publications, 2001.

¹³ Ferrell, J.: Cultural Criminology. Annual Review of Sociology, 1999, No. 25, p. 395-418; Ferrell, J. - Sanders, C. R. (Eds.): Cultural Criminology. Boston: Northeastern University Press, 1995; Presdee, M.: Cultural Criminology and the Carnival of Crime. London: Routledge, 2000.

problematiku mediálního zpracování a prezentace zločinu, resp. na to, jak a čím masmédia vstupují do oblasti spjaté se zločinem. Zajímá se o to, v čem se sbližují a v čem rozcházejí procesy, které se dotýkají, resp. mají co do činění s kulturou, zločinem a jeho kontrolou. Zdůrazňuje přitom roli obrazu (image), stylu (style), zpodobení (representation) a významu (meaning).¹⁴

V tomto přístupu se považuje za důležité, jaký obraz o zločinu a kontrole zločinnosti je vytvářen (image), jakým způsobem se konstruuje zločin a kontrola zločinnosti (style) a jak se zločin a kontrola zločinnosti zpodobuje, představuje (representation). Její pohled je tedy zaměřen na procesuální stránku, resp. na komplexní proces, avšak to samo její šíří záběru nevyčerpává. Ten je totiž dále nahlížen z pohledu různých zúčastněných stran, které nějak mají souvislost s problematikou zločinu.

Kulturální kriminologie tedy zkoumá (lépe řečeno navrhuje zajímat se o) komplexní proces, prostřednictvím kterého nezákonné subkultury, masmédia, politické authority, profesionálové trestní spravedlnosti se přou o to, co vlastně je zločin a kriminální chování (crime and criminality) a jak je žádoucí je uchopit, definovat z jejich úhlů pohledu. **Vidí tudíž problematiku zločinu v celé šíři zakotvení v dané kultuře**, včetně mediální dynamiky.

Mediální zprostředkování totiž hraje - podle ní - významnou roli v tom, jaký obraz o zločinu a kontrole zločinnosti se vytváří a jak je to představováno. Kulturální kriminologové tvrdí, že zásadní veřejné debaty o zločinu stále více závisí na tom, jaké mediální obrazy o zločinu a jeho kontrole nabyly převahu. Tyto vítězivší obrazy (contested images) zločinu a kontroly zločinnosti nejsou něco trvalého, ale v pokračující médii poháněné nekonečné spirále se vynořují

¹⁴ Cultural Criminology. In McLaughlin, E. - Muncie, J. (eds.): The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publications, 2001.

další, následné obrazy (subsequent images) těchto obrazů, na nichž jsou dále takové debaty o zločinu postaveny. Jak jsou potom klíčové záležitosti týkající se kriminality, policejní kontroly, věznění a justice pojednávány v rámci této mediální spirály, tak jsou nebo se stávají také mocí a ideologií. Totiž ty s větším přístupem k mašinérii mediální produkce nastavují pak - podle těchto kriminologů - veřejné programy a definují meze veřejné debaty o zločinu a kontrole zločinnosti, a tím určují nejen jak pohlížet na zločin, ale také jak ho kontrolovat.¹⁵

Je otázka, nakolik je toto tvrzení, analýza a závěry z něho, obecné pro naši kulturu, resp. mediální kulturu. Je sice jisté, že média také u nás vytvářejí (mediální) realitu už tím, které věci vybírají a jak o nich referují, a ta je pak tímto způsobem vlastně prezentována jako objektivní, skutečná realita. Avšak vzhledem k prchavosti takové reality, která je brzy překryta následnou „realitou“ další, nemá zřejmě moc času k tomu, aby zapustila „kořeny“ toho, o čem vypovídá. Proto - domnívám se - tak příliš tyto debaty o zločinu neovlivňuje, i když částečně zřejmě ano. Ale asi v našem kulturním prostředí máme dál k tomu, abychom mohli mluvit o významnosti mediálního tlaku na přístup ke zločinu. Avšak zřejmě je, že obraz o zločinu jistě je mediálním zpodobněním deformován.

Kulturální kriminologové dokonce hovoří o „kulturální kriminalizaci“ (cultural criminalization), což je medializované prezentování (mediated representation) forem oblíbené (popular) kultury jako forem kriminálních či kriminogenních, a to bez ohledu na to, zda tyto některé formy byly, nebo nebyly soudně projednávány (legal proceedings)¹⁶.

¹⁵ Cultural Criminology. In Wright, R. A. – Miller, J. M. (eds.): Encyclopedia of Criminology. New York: Routledge, 2005.

¹⁶ Cultural Criminology. In McLaughlin, E. – Muncie, J. (eds.): The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publications, 2001.

Kulturální kriminologové dále zdůrazňují, že **dynamika symbolismu a způsobu vyjadřování (style) vymezuje** nejen obsáhlé veřejné debaty o zločinu, ale **i specifické projevování se kriminálních subkultur samotných**. Ty jsou pojímány jako skryté komunity alternativního významu mající charakteristický vzhled, charakteristický slovník motivů a stylizované prezentování se (organized around elaborate conventions of appearance, vocabularies of motive, and stylized presentations of self, Leblanc, 1999¹⁷). Jsou tedy pojímány jako takové komunity, které vytvářejí pro ně místně specifické významy (situated meaning) – to je hodnoty a hodnocení (perceptions) specifické pro místně sdílený způsob života a aktivit jejich členů. V mnoha nezákonných subkulturách jsou rovněž vytvářeny specifické prostředky komunikace, od např. graffiti po undergroundová videa a webové stránky členů gangu.

V důsledku těchto skutečností **užívají** kulturální kriminologové **řadu odlišných výzkumných metodologických postupů**, které jsou určeny ke zkoumání obecné mediální dynamiky (general media dynamics) a místně specifických významů (situated meanings). K nim patří např. obsahová a strukturální analýza, dekonstrukce textu (textual deconstruction) a imaginativní čtení toho skrytého (imaginative counter-reading). Jiní spoléhají na etnografické metodologické postupy ke zkoumání jemných, danému místu příslušejících obrazů a reprezentací (subtle, situated images and representations), které jsou vytvářeny pachateli a kriminálními subkulturami. Tyto postupy mají vést k dosažení určitého stupně porozumění subkulturním významům a emocím. Ještě jiní se při zkoumání vzájemného střetávání (contested interplay) masové kultury a subkulturních významů snaží integrovat tyto dva soubory metod.¹⁸

¹⁷ Leblanc, L.: *Pretty in Punk: Girls' Gender Resistance in a Boys' Subculture*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1999.

¹⁸ Cultural Criminology. In Wright, R. A. – Miller, J. M. (eds.): *Encyclopedia of Criminology*. New York: Routledge, 2005.

Důsledkem toho je, že se vytváří množství metodologických prohlášení a teoretická orientace, která **odmítá dřívější pozitivistické pojmy vědy a vědecké objektivity** ve prospěch kriminologie postavené na kritické interpretaci a pozorném porozumění (Ferrell, 2001)¹⁹.

Kromě toho se dále kulturní kriminologové zaměřují na množství různých cest, způsobů, kterými současná společnost vtahuje zločin do médií, a tedy do zábavy a peněz (prostřednictvím např. „reality“ televizních programů, kamer ze soudních síní, televizních dramát a rozbuřených reportáží o zločinu a tak podobně). Upozorňují tedy na to, že **zločin a kontrola zločinnosti se ve stoupající míře stávají veřejnou zábavou**, mediální podívanou a měnícími se obrazy, které se vzájemně odrážejí. Zkoumají rovněž mnohotvárnost cest, kterými tato medializovaná zpodobení směřují zločin do politiky, a zajímají se o to, jak politikové (political figures) budují politický kapitál tím, že uvádějí do chodu imaginární řešení týkající se problému zločinu a toho, jak je vykreslen pachatel a oběti.

Tento komplex pohledů vyústuje v přesvědčení, že **politika trestní justice musí být reorganizována a namířena na celou širší symbolického světa** (complex symbolic universe), v němž se v současnosti rozkládá prostor zločinu a jeho kontroly. Pokud jde o **policejní přístup**, měl by ve stoupající míře **včleňovat také zájem o každodenní mediální praktiky a působení masmédií** a měl by se zaměřovat nejen na lidi a praktické situace, ale také na nezákonné obrazy (illicit images), internetovou kriminalitu (cybercrime) a na specifické prostředky a prostředí kriminality (the situated media of criminality).²⁰

¹⁹ Ferrell, J.: Tearing Down the Streets. New York: St. Martin's/Palgrave, 2001.

²⁰ Cultural Criminology. In Wright, R. A. – Miller, J. M. (eds.): Encyclopedia of Criminology. New York: Routledge, 2005.

Kulturální kriminologie současně varuje před zdeformovanými obrazy a stereotypy, které pravidelně uvádějí mediální kampaně proti zločinu, a nabízí analytické nástroje k odhalení a napravování těchto deformací (cestou „newmaking criminology“ /kriminologie uchopující problém zločinu nově/, Barak, 1994²¹). **Směřuje tedy k přetváření teorie a praxe současné kriminologie**, a to tím více, čím více kriminologů včleňuje analýzu zprostředkované dynamiky (mediated dynamics) a citlivost k alternativním obrazům a místně specifickým stylům (situated styles) do své práce.

V duchu jednoho z úhlů pohledu kulturálního přístupu ke zločinu (zločin jako veřejná zábava) navrhují někteří autoři (např. O'Malley a Mugford, 1994²²) uvažovat problematiku zločinu jednoduše jako *přestupování* nedovoleného (transgression from the impermissible) a jako *překračování* toho každodenního konvenčního (transcendence of the everyday mundane). Jedno přináší námahu, úsilí, druhé potěšení, zábavu.

Presdee (2000)²³ používá **pojem „zločin jako karneval“**, jako nespoutaná zábava (crime as carnival). V průběhu karnevalu je totiž dovoleno mnohé – přestupování norem, rozjařené výstřelky, iracionální chování, to vše je dočasně legitimizováno; dokonce i mnoho druhů jednání, která by jinak mohla být považována za kriminální, je tolerováno. Toto porušování pravidel je zdrojem potěšení, hry, humoru, oslav. A podobně je tomu s celou řadou jednání, často typických pro určitou subkulturu, která vybočují z rámce povoleného a jsou zdrojem zábavy. Jednání jako např. sexuální sadomasochické praktiky, bláznivé třeštění, nedovolené počítačové průniky do systému, rekreační užívání drog, flámování a plenění na ulicích, vandalismus, rituály delikventních gangů a podobně považuje Presdee za trvajících fragmenty kultury karnevalu.

²¹ Barak, G. (Ed.): Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology. New York: Garland, 1994.

²² O'Malley, P. - Mugford, S.: Crime, Excitement and Modernity. In Barak, G. (ed.): Varieties of Criminology. Westport: Praeger, 1994.

²³ Presdee, M.: Cultural Criminology and the Carnival of Crime. London: Routledge, 2000.

Z tohoto pohledu je **vymezení zločinu mnohem širší**, než jak bylo nebo je běžné, a obsahuje v sobě navíc **kvality dříve nemyslitelné**. Zvláště v subkultuře mladých existuje ustavičná a posunující se záměna mezi hranicemi přijatelnosti a nezákonnosti a také mezi subkulturální autenticitou a mediálním zpracováním. Mediální obraz, a tedy mediální uvádění a rozšiřování výstředností a úchylek již nyní vůbec neznamená jednoduše odsuzování, zavržení, ale je to něco, co je přinejmenším zajímavé, vzrušující, a je to navíc oslavováno samotnými účastníky subkultury.

Takový nově kritický pohled na zločin znamená (alespoň pro řadu kriticky uvažujících kriminologů), že tradiční pojem zločinu již rozhodně nestačí. Je třeba ho rozšířit o alternativní diskursy včleňující přestupky (transgression), hrubosti, urážky (disrespect), porušování pořádku, výtržnosti (disorder), odpor, vzdor (resistance), stejně tak jako škody, ztráty (loss), ublížení, poškození (injury) a potíže (troubles). Jak uvádí Burke (2005)²⁴, diskursivní rámec nutný k uznání těchto prvků se potřebuje posunout nikoli jen od trestní justice k sociální justici, restoraci a smíru, ale též k potěšení, dramatu, hře, toleranci, oslavování, přestupování a sledování radosti. **Je tedy třeba vidět zločin z pohledu tolerance, (potřeby) přesahu každodennosti, zábavy a oslavování něčeho, co přestupuje normy.**

Další významnou a rychle se rozšiřující současnou variantou postmoderní kritické kriminologie je **zemiologie**²⁵, která **se orientuje na studium široce pojímané sociální škody**. Jejím záměrem je výrazně rozšířit všeobecně uznávané proměnné kriminologického studia, které jsou mimo jiné definované trestním zákonem (jako např. krádež, vloupání, trestní škoda), a zaměřit se také na široký rozsah škod jiného druhu, jakými

²⁴ Burke, R. H.: An Introduction to Criminological Theory, (2nd ed.) Devon: Willan Publishing, 2005.

²⁵ Burke, R. H.: Critical criminology and the challenge of zemiology. In An Introduction to Criminological Theory, (2nd ed.) Devon: Willan Publishing, 2005.

jsou např. sexismus, rasismus a zločiny z nenávisti, imperialismus a ekonomické vykořisťování. A nejen to.

Zemiologové se chtějí **podívat jakoby za „zločin“**. Chtějí **odkrýt to, kde dnes leží nejvíc nebezpečné hrozby a rizika pro osobu nebo majetek**. Podle Muncieho (2000)²⁶ existuje celá řada skutečností a jednání, jako např. chudoba, podvýživa, znečištění, lékařské zanedbání, porušení zákonů o bezpečnosti a zdraví na pracovišti, korupce korporací, státní násilí, genocida a porušování lidských práv, které mají značné a stále více se rozšiřující škodící důsledky. Právě ty by měly být také zahrnuty do „problému zločinu“, jako už sem byla zahrnuta třeba záležitost popírání lidských práv.

Nejde přitom jen o rozšiřování definic toho, co je aktuálně považováno za zločin, ale nastoluje se **také otázka legálního přestupování zákona osobami s politickou a ekonomickou mocí** a jejich schopnosti popírat nebo zatajit, zamaskovat škody, které rozpoutaly pod ochranou zákona. Zemiologové vynášejí na světlo rovněž **problém „skrytého zločinu“** (hidden crime), jako je např. policejní a soudní rasismus nebo záležitosti komunitní bezpečnosti (community safety crime) či koncept zločinu státu (state crime) – např. ve formě státem podporovaného ilegálního obchodu se zbraněmi, nebo genocidy a mučení uskutečňovaného státem apod.

Do legitimního zemiologického diskursu by však také měly patřit např. záležitosti práv zvířat nebo uznání trestuhodnosti tabákových a potravinářských společností, které zanedbávají nebo úmyslně neuvádějí nebezpečné a život ohrožující látky v jejich výrobcích. Rovněž četné aspekty sociální politiky (např. politika bydlení včetně /ne/možnosti bydlení pro mladé lidi a bezdomovectví), politika vůči životnímu prostředí (environmental policy) jako např. budování silnic a znečištění a ekonomická politika v širším měřítku

²⁶ Muncie, J.: Decriminalising Criminology. British Criminology Conference: Selected Proceedings, 2000, vol. 3.

(např. stoupající a neřešený dluh třetího světa) jsou zemiology zmiňovány.

Zemiologové neodmyslitelně **spojují** takto **rozšířený obsah pojmu zločinu s potencí moci**. Moc může působit jak ve směru zviditelnění určitých jednání a označení jich za „zločin“, tak ve směru zneviditelnění jiných druhů jednání, která však jsou ve skutečnosti škodlivá, nebo také ve směru jejich definování takovým způsobem, že si nezasluhují kriminální sankce.

V této souvislosti také upozorňují, že „problém zločinu“, tak jak je běžně definován, se týká v první řadě velkého počtu relativně drobných, méně závažných událostí, které zabírají čas a hlavní zájem orgánů činných v trestním řízení. Týká se ovšem také druhů chování, které s sebou nesou závažné (především materiální, ale i nemateriální) dopady. Nicméně – z pohledu zemiologů – toto vše se zdá být relativně poněkud zanedbatelné ve srovnání s takovými každodenními riziky, jako jsou např. choroby, kterým je možné se vyhnout, ale přesto se tak neděje, nebo zranění na pracovišti, kde se nedbá na bezpečnost provozu. Tyto sociální škody průběžně trvají a působí a mají poškozující důsledky na velké množství osob.

Otázkou však zůstává, jak moc je zemiologický projekt **rekódování zločinu jako škody** schopný oslovit a převrátit legální definice. Možná, že tento požadavek povede, jak poznamenávají Matthews a Young (1992)²⁷, k natolik rozšířenému obsahu tohoto pojmu, že se problematika zločinu vypudí do širších disciplín, jako je například sociologie. Henry a Lanier (1998)²⁸ proto navrhuje uvažovat o integrované definici zločinu, která by současně uznávala legálně definované i legálně ignorované, závažné i triviální, viditelné i skryté, a to vše umístěné na kontinuu vytvářeném závažností škody.

²⁷ Matthews, R. - Young, J. (eds.): Issues in Realist Criminology. London: Sage, 1992. In Burke, R. H.: An Introduction to Criminological Theory, (2nd ed.) Devon: Willan Publishing, 2005.

²⁸ Henry, S. - Lanier, M. M.: „The Prism of Crime: Arguments for an Integrated Definition of Crime“. Justice Quarterly, 1998, vol. 15, No. 4, p. 609-627.

Teoreticky je tento přístup možno dobře přijmout. Avšak v realitě je to často tak, že prezentovaná percepce závažnosti (škody), zvláště pokud se týká individuálních případů, často závisí na statusu a moci toho, o koho jde. A často ještě k tomu tyto jednotlivé případy prezentované jako závažné „zatlačují“ do pozadí ty třeba s nesrovnatelně větším dosahem závažnosti. Kromě toho je také obvyklé, že mnoho skutečně závažných škod je obecně lidem neznámých; nemají o nich ani vědomosti, natož ideu. Nicméně koncept zločinu jako škody umožňuje, aby se vytvořila široká škála sociálních odpovědí na tyto skutečnosti, které nemusí být nutně zahrnuty do systému trestní justice.

Vcelku tedy je **zemiologický cíl spíše integrovat**, než vylučovat, a je-li to možné, zrušit nebo odstranit úmyslně způsobenou škodu, bolest **a hledat** obnovu, **restoraci** spíše než odplatu. To vše je souhlasné s moderním trendem kontroly kriminality. Otvírá se tím možnost tvořivosti a přehodnocování v dosud spíše strnulém systému trestní justice. Tak se zdá mít koncept škody, jako rozšířený pohled na to, co je zločin, potenciál přínosu jak pro záležitosti jedince, který je zločinem poškozen, tak pro společnost, pro „nás všechny“, potenciálně skutečně ohrožené a trpící důsledky celé řady „chování“ také institucionálních subjektů.

Pojmenování problému je první krok k jeho pojednávání a posléze také k jeho řešení. Tím, že zemiologové a jiní postmoderní kritičtí kriminologové otevírají nové pohledy na to, co „zločin“ je nebo co by tak mělo být chápáno, uchopují problém zločinu nově, v kontextu reality současného (západního) světa. Dávají tak nejen podněty k rozvíjení kriminologického teoretického uvažování, ale především dávají podněty i k promýšlení přiměřené kriminální politiky, která uchopuje, zohledňuje i „bolesti“ dnešního světa. Tak se kriminologie staví do popředí „živých“ disciplín, kterým podoba, proměny a problémy světa nejsou akademicky vzdálené,

ale které chtějí přispět k jejich řešení. Z tohoto pohledu a v tomto kontextu, domnívám se, nevadí, že některé rozvíjené přístupy se zdají být příliš odtrženy od tradičně zakotveného uchopení zločinu a možná také se zdají až příliš výstřední. Vždyť postmoderní charakter světa s jeho proměnlivostí a dříve netušenými podobami a souvislostmi, má tyto znaky také.

Moulisová, M.

Postmoderní přístupy v kriminologii

SOUHRN

S komentářem je podán přehled základních východisek a idejí postmoderních kriminologických přístupů. Jedná se o postmoderní, konstitutivní a kulturní kriminologii a o zemiologii.

Moulisová, M.

Postmodern approaches in criminology

SUMMARY

A digest of the main starting points and ideas of postmodern criminological approaches is presented, along with comments. The approaches include postmodern, constitutive and cultural criminology and zemiology.

M. Moulisová

Postmoderne Ansätze in der Kriminologie

ZUSAMMENFASSUNG

Der Kommentar bietet den Überblick über die grundlegenden Ausgangspunkte und Ideen der postmodernen kriminologischen

Ansätze. Es handelt sich um postmoderne, konstitutive und kulturelle Kriminologie sowie Semiologie.